

TÜRK DESTANLARINDA KARDEŞLİK METAFORU

Haktan KAPLAN*

Özet: Metaforlar; herhangi bir kavramla ilgili bakış açısı ve algı belirlemek için bilinçaltında yatan unsurları ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır. Destanlar ise alt metninde birçok unsuru barındırmakla birlikte genellikle millî olma özellikleriyle ön plana çıkmakta ve milletin, toplumların ortak bilincini yansıtmaktadır. Bu çalışmada Türk Dünyası destanları metaforik algılar gözetilerek ele alınmıştır. Bu kapsamda Türk boylarına ait 95 destan metni çalışmanın örneklemini oluşturarak kardeş, kardeşlik kavramlarına ait metaforlar çözümlenmiş ve açıklanmıştır.

Çalışmanın evreni Altay, Azerbaycan, Başkurt, Çuvaş, Gagavuz, Hakas, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Şor, Tatar, Tıva, Türkmen ve Uygur boylarından oluşmaktadır. Bu boylara ait 95 destan metninden kardeşlik metaforu içeren 88 destan metni örneklem olarak incelemeye konu olmuştur. Örneklemini oluşturan destan metinlerinde tespit edilen ve kardeşe yüklenen anlamlar ile onların metaforik algılarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında veriler ikincil kaynaklar vasıtasıyla toplanarak anlamlı bulunan ve metafor içerdiği düşünülen unsurlar tespit edilmiş ve bulgular kısmında doğrudan ve dolaylı aktarımlarla sunulmuştur. Bu kapsamda kardeşlik kavramıyla ilgili toplamda 154 metaforik unsur tespit edilmiştir. Bu metaforlar arasında ilk sırayı 26 farklı destanda çeşitli özellikleriyle yer alan küçük kardeş metaforu oluşturmaktadır. Son sırada ise 2 farklı destanda yer alan kız kardeş metaforu bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Türk Dünyası, Metafor, Kardeşlik, Algı.

Metaphor Of Brotherhood in Turkish Epics

Abstract: Metaphors; It is used to reveal the elements that lie in the subconscious in order to determine the point of view and perception about any concept. Epics, on the other hand, contain many elements in their subtext, but generally come to the fore with their national characteristics and reflect the common consciousness of the nation and societies. In this study, the epics of the Turkic World are discussed by considering metaphorical perceptions. In this context, 95 epic texts belonging to Turkish tribes were analyzed and explained by forming the sample of the study, and the metaphors of the concepts of brotherhood and brotherhood were analyzed.

The universe of the study consists of Altai, Azerbaijani, Bashkir, Chuvash, Gagauz, Khakas, Karachay-Malkar, Karakalpak, Kazakh, Kyrgyz, Nogai, Uzbek, Shor, Tatar, Tyva, Turkmen and Uyghur tribes. Of the 95 epic texts belonging to these tribes, 88 epic texts containing the metaphor of brotherhood were the subject of examination as a sample. In this study, which aims to reveal the meanings identified in the epic texts that make up the sample and attributed to the brother and their metaphorical perceptions, the phenomenology method, one of the qualitative research designs, was used. Within the scope of the research, the data were collected through secondary sources, and the elements that were found meaningful and thought to contain metaphors were determined and presented with direct and indirect transfers in the findings section. In this context, a total of 154 metaphorical elements related to the concept of brotherhood were identified. Among these metaphors, the first place is the metaphor of the younger brother, which takes place in 26 different epics with various features. In the last place is the metaphor of the sister in 2 different epics.

Keywords: Epic, Turkic World, Metaphor, Brotherhood, Perception.

Giriş

Metafor kelimesi, antik Yunan'dan günümüze değin retorik, dilbilimi, felsefe, semiyotik, psikoloji, pedagoji gibi farklı alanlarda kullanılagelmiş bir anlatı terimidir. Bu terim günümüzde ise genellikle edebiyat, anlatı sanatı ve belagat disiplinlerinde kullanılsa da psikoloji, sosyoloji, dilbilim ve pedagoji gibi bilim dallarında da anlatım ve öğretim aracı olarak birtakım işlevlere sahiptir.

Metafor (Fr. métaphore, İng. metaphor) terimi, Eski Yunancada bir kavramı, bir olguyu, kendinden daha öteye taşımak, ilgili kavrama olduğundan daha fazlasını yüklemek amacıyla kullanılan Yunanca “phérō” sözcüğünden gelmektedir (Dur, 2016:123). Kelimenin etimolojisine bakıldığında *meta*: öte ve *pherein*: taşımak, yüklenmek kelimelerinden oluştuğu

* Doç. Dr.; Selçuk Üniversitesi Türk Dili Bölümü Başkanlığı, haktan.kaplan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6693-6766.

görülebilecektir (Lakoff ve Johnson, 2015:15). Dolayısıyla kelime morfolojik olarak “phérō” kelimesine “meta” ön eki getirilerek türetilmiştir. Güncel Türkçe sözlükte ve terimler sözlüğünde ise bir sanat terimi olarak tanımlanan bu kelime metafor ve metaforik terimlerinin ifade ettiği tüm kategorileri; *istiare*, *mecaz*, *kinaye*, *telmih* gibi mecaz ve mecazın türevleriyle açıklanmaktadır. Söz gelimi Türkçe Sözlük’te (TDK, 2015) “metafor” sözcüğü, “mecaz” kelimesiyle karşılanmakta, “metaforik” ise, “metafora ait, metaforla ilgili” olarak ifade edilmektedir. Terimler sözlüğünde ise aynı açıklamalara küçük ilaveler yapılarak metaforun bir sanat terimi olduğuna vurgu yapılmaktadır (Karaağaç, 2018). Fransızca -Türkçe Sözlük’te de *métaphore*: “eğretileme”, “istiare” şeklinde açıklanmıştır (Saraç, 1999; Demir ve Yıldırım, 2019:1085-1086).

Batı toplumunda ve dillerinde uzun bir geçmişe sahip olan “metafor” terimi, Türkiye Türkçesine 20. yüzyılın sonlarında girmiş ve çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Ancak bu terim tamamıyla keşfedilmemiş ve doğru anlamlarda kullanılmamıştır. Gerek terim sözlüklerinde gerekse güncel sözlüklerde anlam çerçevesi tam olarak tespit edilememiştir. Böylece kullanımında ve öğretiminde birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Bu kavramla ilgili günümüze kadar çeşitli incelemeler ve açıklayıcı yazılar kaleme alınmıştır. Ancak kaleme alınan yazılara baktığımızda genellikle “mecaz” ile “metafor” birbiriyle özdeş iki terim olarak gösterilmiştir.

İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca gibi Batı dillerinde “metafor” terimi farklı bilim dallarında özel anlamları karşılayan bir kelime olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte terim, ortak dilde yaşayan bir kavram olarak da kendini göstermiştir. Batı toplumunda bu terim üzerine en kapsamlı çalışma Lakoff ve Johnson tarafından yapılmıştır. *Metaphors We Live By*, (1980) adlı eser sayesinde pek çok bilimsel disiplin etkilenmiş, metafor terimi üzerinden farklı yaklaşımlar ve tasnifler yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de yazınbilim başta olmak üzere, dilbilim, felsefe, sosyoloji ve pedagoji gibi alanlarda yaygın olarak kullanılan metafor terimi gerektiği gibi yeterli düzeyde incelenmemiştir. Kelimenin literatürdeki tercümelerine baktığımızda bu durum gözler önüne serilmektedir. Alanyazında metafor teriminin yardımı ile açıklanması gereken birçok kavramın *mecaz*, *düz mecaz*, *ad aktarması*, *deyim aktarması*, *değişmece*, *istiare*, *telmih* gibi terimlerle karşılandığını görmekteyiz. Doğal olarak bu terimlerin açıklamaları da zaman zaman yetersiz kalmakta ve ilave/destekleyici açıklamalar sunulmaktadır.

Son yıllarda metafor terimi ve metaforik anlatımla ilgili çeşitli çalışmalar literatürde yerini almıştır. Ancak bu çalışmalar daha çok bir edebî şahsiyetin eserleri üzerinde yapılan üslup çalışmaları veya tenkit yazıları olarak öne çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle bir yazarın eserlerindeki mecazlar veya mecazlı söyleyişler yahut bir şairin eserlerindeki söz sanatları gibi metinler üzerinde yapılmış geleneksel yöntemlerin kullanıldığı sınırlı incelemelerden oluşmaktadır (Demir ve Yıldırım, 2019: 1089). Dolayısıyla buna benzer çalışmalarda tespit edilen metaforlar, mecaz, kapalı istiare, mecaz-ı mürsel, teşbih ve telmih olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada tüm bunları göz önüne alarak Türk destanlarına farkı bir bakış açısı getirmeyi hedefledik. Destan oluşurken kardeş kavramına yüklenen metaforik anlamları tespit etmeye çalıştık. Destanın ait olduğu toplumun bilinçaltında oluşturduğu kardeş kavramının destana nasıl yansıdığını, destanı oluşturan/yazıya geçirenlerin kardeş ve kardeşlik kavramına yüklediği metaforu belirlemeye çalıştık. Bu bağlamda çalışmada *Altay*, *Azerbaycan*, *Başkurt*, *Çuvaş*, *Gagavuz*, *Hakas*, *Karaçay-Malkar*, *Karakalpak*, *Kazak*, *Kırgız*, *Nogay*, *Özbek*, *Şor*, *Tatar*, *Tıva*, *Türkmen*, *Uygur* destanları ele alınmış destanlarda kardeşe yüklenen anlam metaforları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Yöntemi

Türk Dünyası destanlarında yer alan kardeşe yüklenen anlamların metaforik algılarını ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) kullanılmıştır. Nitel araştırma deseni herhangi bir sosyal olguyu bağlı olduğu veya içinde yer aldığı ortamda doğal görünüşleriyle gözlem, görüşme ya da belgeleri değerlendirmek yoluyla bilgi edinme ve bu bilgileri analiz ederek yorumlama olarak tanımlanabilir (İslamoğlu ve Alınacı, 2019:220). Bu araştırmaların en önemli özelliği belirli noktalara odaklanarak yorumlayıcı bir yaklaşım anlayışı benimsemesidir (Şahin, 2020). Araştırma desenini oluşturan fenomenoloji ise farkında olunan ancak derinlemesine ve detaylı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Dolayısıyla Türk Dünyası destanlarında kardeş metaforuna odaklandığımız bu çalışmada yabancı olunmayan ancak tam olarak kavranamayan kardeş metaforunun araştırılmasının amaçlanması için fenomenoloji deseni uygun bir zemin oluşturmuştur.

2. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında verilerin toplanması “ikincil kaynaklar” vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Birincil kaynaklar; konuyla ilgili olarak yazılmış ya da derlenmiş olan ilkham- bilgilerin yer aldığı kaynakları; ikincil kaynaklar ise birincil kaynaklara dayanarak yapılmış olan çalışmaları kapsamaktadır (Dinler, 2012:74). Araştırmada veri toplama aracı olarak “belgesel tarama” yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında uygulanan “belgesel tarama”, *Altay, Azerbaycan, Başkurt, Çuvaş, Gagavuz, Hakas, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Şor, Tatar, Tiva, Türkmen, Uygur* boylarının destan kitaplarında yer alan “kardeş”e ilişkin olguların, kelimelerin taranmasıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda kullanılan destan kitapları şunlardır: İbrahim Dilek’in *Altay Destanları*; Ehliman Ahundov’un *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri* ve Nabi Kobotarian’ın *Şikâri Destanı*; Ahmet Suleymanov, Gaynislam İbrahimov ve Metin Ergun’un *Başkurt Destanları*; Feyzi Ersoy’un *Çuvaş Alp Hikâyeleri*; Nevzat Özkan’ın *Gagavuz Destanları*; Ekrem Arıkoğlu’nun *Hakas Destanları*; Ufuk Tavkul’un *Nartlar Karaçay-Malkar Destan Kahramanları*; Ceyhun Vedat Uygur’un *Karakalpak Destanları Kırk Kız Destanı*; Metin Arıkan’ın *Kazak Destanları*; Abdıldacan Akmatiev ve Murat Mukasov’un *Kırgız Destanları*; İsmail Doğan ve Nesrin Güllüdağ’ın *Nogay Destanları*, Naciye Yıldız’ın *Manas Destanı (W.Radloff)* ve *Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*; Selami Fedakâr’ın *Özbek Destanları*; Metin Ergun’un *Şor Kahramanlık Destanları*; Fatih Urmançı’nın *Tatar Destanları*; Metin Ergun ve Mehmet Aça’nın *Tiva Kahramanlık Destanları*; Halil İbrahim Şahin’in *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*; Alimcan İnayet’in *Uygur Halk Destanları* adlı kitaplarına belgesel tarama metodu uygulanmış ve kardeş metaforu ile ilgili veriler toplanmıştır.

3. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evreni *Altay, Azerbaycan, Başkurt, Çuvaş, Gagavuz, Hakas, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Nogay, Özbek, Şor, Tatar, Tiva, Türkmen, Uygur* boylarının destanlarından oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu; anahtar kelimeler doğrultusunda bahsi geçen boylara ait destan kitapları üzerinden yapılan tarama ile oluşturulmuştur.

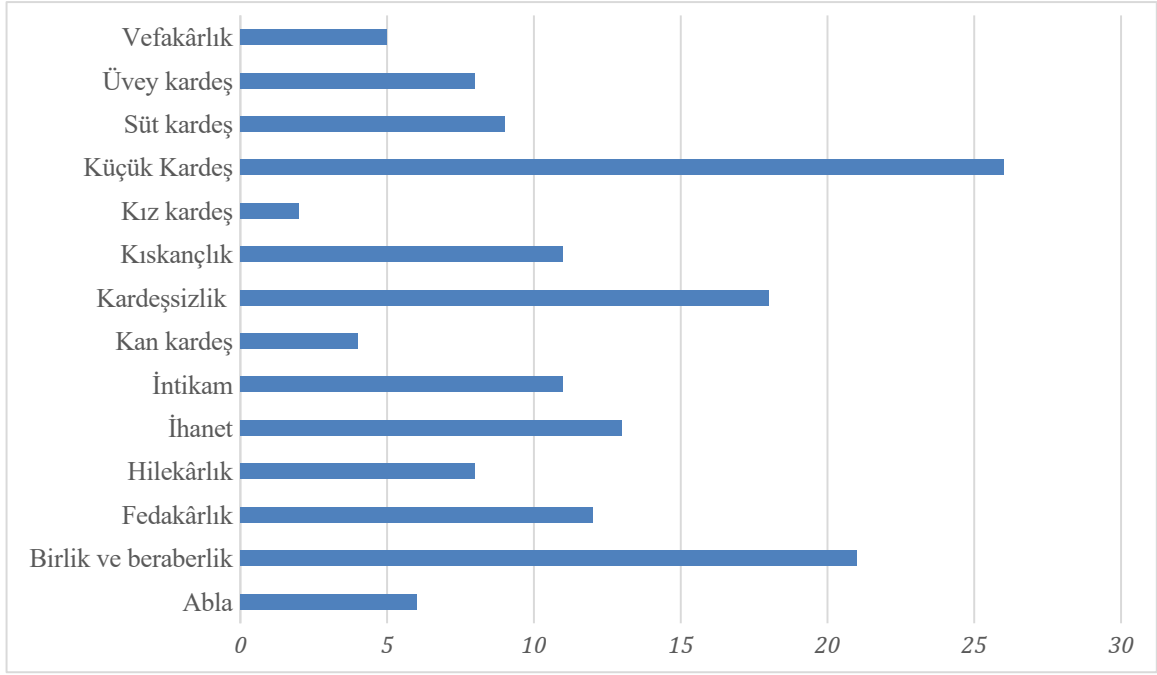
Çalışmanın evrenini oluşturan destan kitaplarında gerçekleştirilen taramayla kardeş olgusu/unsurları/biçimlerine ilişkin açık/örtük gönderimler taşıdığı düşünülen kardeş metaforları tespit edilmiştir. Kelime itibarıyla kardeş kavramına aracılık eden “kardeş”, “küçük kardeş”, “yoldaş”, “vefa”, “süt kardeş”, “üvey kardeş”, “kız kardeş”, “abla”, “kan kardeş”, “ağabey”, “paylaşmak”, “kıskançlık”, “ihamet”, “kardeşsizlik”, “birlik ve beraberlik”, “fedakârlık”, “cimrilik”, “açgözlülük” ve “aldatmak” kelimeleri vasıtasıyla taranmış ve kardeş olgusu/unsurları/biçimleri açısından anlamlı bulunanlar çalışma kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada örneklem grubunun belirlenmesi için kullanılan anahtar sözcüklerin listesi Tablo 1’de gösterilmiştir.

Örneklem Grubunun Belirlenmesi için Kullanılan Anahtar Sözcükler	
Kardeş	Ağabey
Küçük kardeş	Paylaşmak
Yoldaş	Kıskançlık
Vefa	İhanet
Süt kardeş	Kardeşsizlik
Üvey kardeş	Birlik ve beraberlik
Kız kardeş	Fedakârlık
Abla	
Kan kardeş	

Tablo 1 Çalışmanın Örneklem Grubunun Belirlenmesi İçin Kullanılan Anahtar Sözcükler

4. Bulgular

Örneklem grubunu oluşturan destanlardan kardeş olgusu/unsurları/biçimleri kapsamında 33 destan kitabı ve bu kitaplarda yer alan 95 destan incelenmiştir. Ancak kardeş kavramıyla ilgili anlamlı metaforların tespit edildiği destan sayısı 88'dir. İncelenen destanlarda 26 defa küçük kardeş; 21 defa birlik ve beraberlik; 18 defa kardeşsizlik; 13 defa ihanet; 12 defa fedakârlık, 11'er defa intikam ve kıskançlık; 9 defa süt kardeş; 8'er defa hilekârlık ve üvey kardeş; 6 defa abla; 5 defa vefakârlık; 4 defa kan kardeş; 2 defa kız kardeş sözcüklerinin anlamlı bir metafor olarak yer aldıkları tespit edilmiştir. Elbette destanlarda bahsi geçen anahtar sözcüklerin sayısı yukarıda ifade edilen sayısal verilerden daha fazladır. Ancak biz çalışma kapsamında örnekleme oluşturmak için kullandığımız anahtar sözcükleri birer metafor oluşturup oluşturmadıklarını kapsamında değerlendirdik. Anahtar kelimelerin sayısal olarak verilerine ilişkin grafik Tablo 2'de ayrıca sunulmuştur.

Tablo 2 Örneklem Grubunu Oluşturan Destanların İçerdiği Anahtar Sözcükler

İncelenen destanlarda “Küçük kardeş” sözcüğünün diğer anahtar sözcüklere oranla belirgin bir fazlalık taşıdığı görülmektedir. Bunun sebebi, bu sözcüğe yüklenen metaforla ilişkilidir. Zira Türk kültüründe küçük kardeş ocağın devam ettiricisi, cesurluk, kahramanlık, fedakârlık, itaatkârlık, dürüstlük, yiğitlik ahlaklı olması, kurtarıcı, lider vb. özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Bu durumda küçük kardeş kelimesine yüklenen metaforların fazla olması bu kelimenin destanlarda daha çok yer almasını sağlamıştır. Örneklem grubunu oluşturan anahtar kelimeler arasında yer alan “ağabey” sözcüğüne destanlarda sadece bir seslenme ifadesi olarak tesadüf edilmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan anahtar kelimeler aracılığıyla kardeş kavramına yüklenen metaforlar ve bu metaforların hangi destanlarda yer aldığı bulgular kısmının devamında gösterilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan destanların sayısının fazla olması; söz konusu destanlarda yer alan kardeş metaforunun tek başlık altında sunulmasına engel olmuştur. Bu kapsamda ilgili destanlar;

- Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları
- Güney-Doğu (Karluk-Uygur) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları
- Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları
- Kuzey-Doğu (Sibirya) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

hâlinde gruplandırılmıştır. Ayrıca anahtar kelimeler vasıtasıyla tespit edilen metaforlara ilişkin bahsi geçen destanlardan doğrudan ve dolaylı alıntılara da yer verilmiştir.

4.1. Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Bu başlık altında Azerbaycan, Gagavuz ve Türkmen destanlarında geçen kardeşlik metaforları verilmiştir. Bu kapsamda incelenen destanlar şunlardır: *Şikâri Destanı* (Azerbeycan); *Tepegöz Destanı*, *Şah İsmail Destanı* (Gagavuz) ve *Tulum Hoca Destanı* (Türkmen). İlgili destanlarda kardeş kavramıyla ilişkili 8 metafor tespit edilmiştir. Tespit edilen metaforlar Tablo 3’te gösterilmiş olup tablonun hemen altında ise destanlardan rastgele seçilen metaforik unsurlar doğrudan ve dolaylı alıntılarla aktarılmıştır.

Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Destanları	Destanların Ait Olduğu Türk Boyu	Kardeş Kavramıyla İlgili Metaforlar	Toplam
<i>Şikâri Destanı</i>	Azerbaycan	Küçük Kardeş, Birlik ve Beraberlik, İhanet, Kıskançlık	4
<i>Tepegöz Destanı</i>	Gagavuz	İntikam, Küçük Kardeş	2
<i>Şah İsmail Destanı</i>	Gagavuz	Kız Kardeş	1
<i>Tulum Hoca Destanı</i>	Türkmen	İntikam	1
Toplam	4	6	8

Tablo 3 Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Tablo 3'e bakıldığında Güney-Batı grubu Türk destanlarında kardeş kavramına ilişkin en sık kullanılan metaforların intikam ve küçük kardeş olduğu görülmüştür. Tepegöz Destanı'nda; "*Destanda küçük kardeş öldürülen ağabeylerinin intikamını alır.*" ifadesiyle küçük kardeşe intikam metaforu yüklenmiştir. Şikâri Destanı'nda; "*Babamın büyük oğlu olmama rağmen Şikâri saltanata geçti. Neden benim yerime o saltanata geçti?*" ibaresi kardeşler arası bir kıskançlığı göstermektedir. Böylece bahsi geçen destanda kardeş kavramına kıskançlık metaforu yüklenmiştir. Yine aynı destanda kardeşler arası ihaneti görmekteyiz. "*Erçe ve kardeşi Şikâri babalarından izin alıp ava giderler. Av sırasında çok susuyan Erçe bir kuyuya inip su içer. Erçe'den sonra kardeşi Şikâri kuyuya iner. Ancak bir daha çıkamaz. Erçe, kardeşini kuyuya atıp kuyunun da üzerini bir taşla kapatır* (Kobotarian, 2013:21-24)" Bu metafor aslında kıskançlık metaforunun devamı şeklinde olup ağabey Erçe'ye yüklenmiştir. Böylece kıskançlığın devamı ihanete dönüşmüştür.

Tulum Hoca Destanı'nda ise Kara Dev'in kardeşinin intikamını alması bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Destanda intikam metaforu ile ilgili tespit ettiğimiz dizeler şunlardır:

"Ey toy yiğit, kulak ver sözüme

Zalim oğlan kardeşimi neden öldürdün?

Aydın dünya zindan oldu

Neden benim kardeşimi öldürdün?" (Şahin, 2011:486)

Destanda yer alan dev bir semboldür ve bu sembole intikam metaforu yüklenerek kardeşler arası bağ gözler önüne serilmiştir.

Şah İsmail Destanı; "*Destanda yedi ağabeye sahip olan kız kardeşin ne denli önemli olduğu gösterilmektedir. Hatta destanın birçok yerinde kız kardeşini isteyenlerle savaşmışlardır.*" ifadesi kız kardeşe verilen önemi göstermektedir. Düşünüldüğün kız kardeşin bir metafor olarak kullanılması garip gelecektir. Ancak çalışmaya konu edindiğimiz destanlarda yer alan kız kardeş, aslında bir metafor olarak öne çıkmıştır. Zira kız kardeş kavramı içerisinde naifliği, kibarlığı, şefkati, merhameti vb. unsuru barındırmaktadır. Bu nedenle çalışmada destanlar özelinde kız kardeş bir metafor olarak düşünülmüştür.

4.2. Güney-Doğu (Karluk-Uygur) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforu

Bu başlık altında Özbek ve Uygur destanlarında geçen kardeş kavramına ilişkin metaforlar verilmiştir. Bu kapsamda incelenen destanlar ise; *Erali ve Şirali Destanı*, *Huşkeldi Destanı* (Özbek); *Garip Senem Destanı*, *Nozugum Destanı*, *Çın Tömür Batur Destanı*, *Hurlıka ile Hemrecan Destanı*, *Boz Körpeş Kara Göz Ayım Destanı*, *Emir Göroğlı Destanı* (Uygur)'dır. Bahsi geçen destanlarda kardeş kavramıyla ilgili 10 metafor tespit edilmiştir. Bu

metaforlar ve hangi destanlarda yer aldıkları Tablo 4'te gösterilmiştir. Tablonun devamında ise destanlardan rastgele seçilen metaforik unsurlar doğrudan ve dolaylı alıntılarla aktarılmıştır.

Güney-Doğu (Karluk-Uygur) Grubu Türk Destanları	Destanların Ait Olduğu Türk Boyu	Kardeş Kavramıyla İlgili Metaforlar	Toplam
<i>Erali ve Şirali Destanı</i>	Özbek	Fedakârlık, Birlik ve Beraberlik	2
<i>Huşkeldi Destanı</i>	Özbek	Kardeşsizlik	1
<i>Garip Senem Destanı</i>	Uygur	Birlik ve Beraberlik	1
<i>Nozugum Destanı</i>	Uygur	Birlik ve Beraberlik	1
<i>Çın Tömür Batur Destanı</i>	Uygur	Birlik ve Beraberlik	1
<i>Hurlika ile Hemrecan Destanı</i>	Uygur	Birlik ve Beraberlik	1
<i>Boz Körpeş Kara Göz Ayım Destanı</i>	Uygur	Üvey Kardeş, Hilekârlık	2
<i>Emir Göroğlı Destanı</i>	Uygur	Hilekârlık	1
Toplam	8	5	10

Tablo 4 Güney-Doğu (Karluk-Uygur) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Tablo 4'e bakıldığında Güney-Doğu grubu Türk destanlarında kardeş kavramına ilişkin en sık kullanılan metaforların birlik ve beraberlik olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla hilekârlık, fedakârlık ve kardeşsizlik metaforları takip etmiştir. Birlik ve beraberlik metaforu örneklem olarak seçtiğimiz destanlarda en sık rastlanılanlar arasındadır. Bu metaforu Erali ve Şirali Destanı'nda manzum bir şekilde görmek mümkündür:

“Uzaklarda kaldı babamın kalesi,
Kime ulaşır bu gençlerin sesi,
Issız çöllerde olduk dilencilerin sefili,
Kan ağlarım ağabey senden ayrılmam.
Ayrıldım yârim ile dostumdan,
Garip oldum, anam çıkmaz akıldım,
Hem ayrıldım iki tulpar atımdan,
Onlardan ayırıldım senden ayırılmam!” (Fedakâr, 2009:265)

Kardeşler arası fedakârlık metaforu ise yine aynı destanda manzum bir şekilde ifade edilmiştir:

“Ey, cellat, işit bu feryadımı,
Gelip kes önce benim başımı,
İnletmeyin benim tenimi leşimi,
Yanımda öldürmeyin kardeşimi.
Sizlere tesir eder mi bu sözüm,
Benden küçüktür o garip kuzun,
Hem ölmek önce bana lazım,
Akittiğiniz kanı görmesin gözüm.” (Fedakâr, 2009:207)

Destanda tespit ettiğimiz kardeşlik ile ilgili bir diğer metafor ise üvey kardeş metaforudur. Bu metafora Boz Körpeş Kara Göz Ayım Destanı'nda rastlanmıştır. Ancak burada üvey kardeşlere yüklenen metafor bir yasakla ilgilidir. Bu yasak ise kardeşlerin üvey dahi olsa birbirlerine âşık olmasının ve evlenmesinin yasak olmasıdır. Dolayısıyla metaforik bağlamda kardeşlere yüklenen anlam aynı zamanda toplumun yapması ya da yapmaması gereken öğütleri de içermektedir.

Güney-Doğu grubu Türk destanlarında tespit ettiğimiz bir başka metafor ise hilekârlıktır. Uygurlara ait Emri Göroğlı Destanı'nda ağabey, hileyle kardeşini sefere çıkarıp tahta geçerek yengesini ve yeğenlerini sürgüne gönderir (Mehmet, 2011:157).

4.3. Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Bu başlık altında Başkurt, Karaçay-Malkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Tatar ve Nogay destanlarında geçen kardeşlik kavramına ilişkin metaforlar verilmiştir. Bu kapsamda incelenen destanlar ise; *İlevkey-Keleyle ve Yayık Batırlar Destanı*, *Cengizname*, *İdige ile Muradım Destanı*, *Kıssa-yı Yusuf*, *Ural Batır Destanı*, *Zayatülek ile Hıvhlıv Destanı*, *Karagülümbet ile Akkülümbet Destanı*, *Maktımhılv Destanı*, *El Kıssa Bozyiğit Destanı*, *Seyf-ül-Mülük Destanı*, *Zöhre ile Aldar Destanı*, *Bıkyen Batır Destanı* (Başkurt); *Nart Süsüimek Destanı*, *Debet Oğulları ile Dev Kadının Kızları Destanı*, *Şırdan ile Cönger Destanı* (Karaçay-Malkar); *Dotan Batır Destanı*, *Anşıbay Batır Destanı*, *Nuradın Destanı*, *Jubanış Destanı*, *Kadırbay Oğlu Kobılandı Destanı*, *Mırkı Batır Destanı*, *Alankay Batır Destanı*, *Kambar Batır Destanı*, *Dürligüv Destanı*, *Karasay, Kazı Destanı*, *Nurgayşa Destanı* (Kazak); *Er Soltonoy Destanı*, *Kurmanbek Destanı*, *Kocacaş Destanı*, *Manas Destanı*, *Canış-Bayış Destanı*, *Boston Destanı*, *Mendirman Destanı* (Kırgız); *Alıpmemşen Destanı*, *Alpamşa Destanı*, *Kadış Mergen Destanı*, *Yusuf Kitabı*, *Hurluga ve Hemra Destanı*, *Yirtöşlik Destanı*, *Zayatülek ile Susılu Destanı*, *Büz Yiğit Destanı* (Tatar); *Avaznur Destanı*, *İdil Sultan Destanı*, *Tölegen ile Kız-Yibek Destanı*, *Mamay Destanı*, *Bozyiğit Destanı*, *Edige Destanı*, *Aysın Oğlu Ahmet Destanı* ve *Koplanlı Batır Destanı* (Nogay)'dır. Bahsi geçen destanlarda kardeş kavramıyla ilgili 13'ü farklı olmak kaydıyla toplam 91 metafor tespit edilmiştir. Bu metaforlar ve hangi destanlarda yer aldıkları Tablo 5'te gösterilmiştir. Tablonun devamında ise destanlardan rastgele seçilen metaforik unsurlar doğrudan ve dolaylı alıntılarla aktarılmıştır.

Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Destanları	Destanların Ait Olduğu Türk Boyu	Kardeş Kavramıyla İlgili Metaforlar	Toplam
<i>İlevkey-Keyle ve Yayık Batırlar</i>	Başkurt	Küçük Kardeş, Hilekârlık	2
<i>Cengiznâme</i>	Başkurt	Vefakârlık, Kıskançlık, Küçük Kardeş	3
<i>İdige ile Muradım Destanı</i>	Başkurt	Küçük Kardeş, İntikam	2
<i>Kıssa-yı Yusuf</i>	Başkurt	Kıskançlık, Üvey Kardeş, İhanet, Birlik ve Beraberlik, Küçük Kardeş	5
<i>Ural Batır Destanı</i>	Başkurt	İhanet (2 farklı yerde), Kıskançlık, Küçük Kardeş	4
<i>Zayatülek ile Hıvhlıv Destanı</i>	Başkurt	Kıskançlık, İhanet, Üvey Kardeş, Küçük Kardeş	4
<i>Karagülumbet ile Akkülumbet Destanı</i>	Başkurt	İhanet, İntikam, Küçük Kardeş	3

Tablo 5 Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

<i>Makûmhılv Destanı</i>	Başkurt	Fedakârlık	1
<i>El Kissa Boziğit Destanı</i>	Başkurt	Süt Kardeş	1
<i>Seyf-ül-Mülûk Destanı</i>	Başkurt	Süt Kardeş	1
<i>Zöhre ile Aldar Destanı</i>	Başkurt	Kan Kardeş	1
<i>Bikyen Batır Destanı</i>	Başkurt	Cimrilik	1
<i>Nart Süsümek Destanı</i>	Karaçay-Malkar	Küçük Kardeş	1
<i>Debet Oğulları ile Dev Kadının Kızları Destanı</i>	Karaçay-Malkar	Fedakârlık	1
<i>Şirdan ile Cönger Destanı</i>	Karaçay-Malkar	Süt Kardeş	1
<i>Dotan Batır Destanı</i>	Kazak	Küçük Kardeş, Birlik ve Beraberlik, Fedakârlık	3
<i>Anşıbay Batır Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Nuradın Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Jubaniş Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Kadırbay Oğlu Kobılandı Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Mırkı Batır Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Alankay Batır Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik, İhanet	2
<i>Kambar Batır Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Dürligüv Destanı</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Karasay, Kazı Destanı</i>	Kazak	Fedakârlık, Birlik ve Beraberlik	2
<i>Nurgayşa Destanı</i>	Kazak	İhanet	1
<i>Alpamış Batır</i>	Kazak	Kardeşsizlik	1
<i>Er Soltonoy Destanı</i>	Kırgız	Küçük Kardeş, Birlik ve Beraberlik	2
<i>Kurmanbek Destanı</i>	Kırgız	Kardeşsizlik	1

<i>Kocacaş Destanı</i>	Kırgız	Kardeşsizlik	1
<i>Manas Destanı</i>	Kırgız	Süt Kardeş, Kardeşsizlik	2
<i>Canış-Bayış Destanı</i>	Kırgız	Birlik ve Beraberlik, Fedakârlık	2
<i>Boston Destanı</i>	Kırgız	İhanet (2 farklı yerde)	2
<i>Mendirman Destanı</i>	Kırgız	Üvey Kardeş, Hilekârlık, Süt Kardeş	3
<i>Alıpmemşen Destanı</i>	Tatar	Küçük Kardeş	1
<i>Alpamşa Destanı</i>	Tatar	Küçük Kardeş	1
<i>Kadış Mergen Destanı</i>	Tatar	Küçük Kardeş, Kıskançlık, Hilekârlık	3
<i>Yusuf Kitabı</i>	Tatar	Kıskançlık, Üvey Kardeş, İhanet, Birlik ve Beraberlik, Küçük Kardeş	5
<i>Hurluga ve Hemra Destanı</i>	Tatar	Küçük Kardeş, Üvey Kardeş, Kıskançlık, Hilekârlık	4
<i>Yirtöşlik Destanı</i>	Tatar	Küçük Kardeş, Fedakârlık	2
<i>Zayatülek ile Susılu Destan</i>	Tatar	Kıskançlık, İhanet, Üvey Kardeş, Küçük Kardeş	4
<i>Büz Yiğit Destanı</i>	Tatar	Süt Kardeş	1
<i>Avaznur Destanı</i>	Nogay	Küçük Kardeş	1
<i>İdil Sultan Destanı</i>	Nogay	Birlik ve Beraberlik	1
<i>Tölegen ile Kız-Yibek Destanı</i>	Nogay	İntikam	1
<i>Mamay Destanı</i>	Nogay	Birlik ve Beraberlik, Üvey Kardeş, Hilekârlık	3
<i>Bozyiğit Destanı</i>	Nogay	Süt Kardeş	1
<i>Edige Destanı</i>	Nogay	Süt Kardeş	1
<i>Aysin Oğlu Ahmet Destanı</i>	Nogay	Kan Kardeş	1
<i>Koplanlı Batır Destanı</i>	Nogay	Kardeşsizlik	1

Tablo 5 Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Tablo 5'e bakıldığında Kuzey-Batı grubu Türk destanlarında kardeş kavramına ilişkin en sık kullanılan metaforun küçük kardeş (18) olduğu tespit edilmiştir. Diğer metaforlar ise kardeşsizlik (13), ihanet (11), birlik ve beraberlik (8), kıskançlık (8), süt kardeş (8), üvey kardeş (7) fedakârlık (6), hilekârlık (5), intikam (3), kan kardeş (2) ve vefakârlık (1) olarak görülmektedir. Bu grupta yer alan destanlarda en sık rastlanan metafor olan küçük kardeş İdige ile Muradım Destanı'nda ağabeylerinin intikamını alan ve devletini sürekli kılan, hayırlı kardeş ve hayırlı evlat olarak karşımıza çıkmıştır. Bu metafor destan kahramanı olan İdige'de vücut bulmuştur.

İncelediğimiz destanlarda küçük kardeş metaforu genellikle olumlu özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Ancak Kuzey-Batı (Kıpçak) grubunda yer alan Başkurt destanı Karagülumbet ile Akkülümet Destanı'nda küçük kardeşe olumsuz bir metafor yüklenmiştir. Destanda küçük kardeş; hain ve korkak olarak görülmektedir. Bu durum metafor olarak düşündüğümüz unsurların kültüre, millete, topluluğa göre farklı anlamları bünyesinde barındırabileceğinin bir göstergesidir. Bu gruba ait destanlarda tespit edilen bir diğer metafor ise kardeşsizliktir. Bir Kazak destanı olan Nuradın Destanı'nda kardeşsizlik metaforu şu dizelerle anlatılmıştır:

“Yardım et Cebbar Huda'm,
Senden başka sığınağım yok,
Kardeş ya da ağabeyim yok.” (Türkmen-Arıkan, 2007:213)

Destan kahramanı Nuradın'ın bu şekilde yakınması, zor bir duruma düşen ya da savaş için yola çıkan bir kahramanın hayatında kardeşin, yoldaşın ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından oldukça mühimdir. Dolayısıyla bu durum kardeşsizliği bir metafor olarak ele almamıza sebep olmuştur. Kazak destanlarında metafor olarak karşımıza çıkan bir diğer kavram ise kardeşler arası ihanettir. Alankay Batır Destanı'nda Tumanzor, Alankay ile arasındaki andı bozarak onu uykusunda öldürmüştür. Tumanzor, andı bir hile olarak kullanmış, Alankay'ı uykusunda hançerlemiştir (Kaplan, 2016:172).

Bozkır hayatının en önemli olgularından biri de şüphesiz kardeşler arası birlik ve beraberliktir. Bu kavram çalışmada örneklem olarak incelediğimiz destanlarda en çok kullanılan metaforlardan biridir. Kardeşi olmayan kahraman birçok zorlukla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Kardeşi olan kahraman ise bu zorlukları daha kolay atlatabilmiştir (Kaplan, 2016:193). Nitekim Bir Kırgız destanı olan Canış Bayış Destanı'nda bu metaforu destanın başından sonuna kadar görmekteyiz. Destanda Canış, Ayaz adlı bir yiğitle teke tek savaşılmaya çıkar. Canış, Ayaz'ı yaralar. Bunun üzerine Ayaz öfkelenerek Canış'a saldırmak ister. Çalılıkların arasına gizlenen kardeş Bayış aniden çıkar ve Ayaz'ı öldürür (Akmataliyev-Mukasov, 2013:62; Kaplan, 2016:193).

Bu gruba ait destanlarda tespit ettiğimiz kardeşe yüklenen metaforlardan biri de kıskançlıktır. Bir Tatar destanı olan Zayatülek ile Susılu Destanı'nda Morkas adlı bir hanın genç ve güzel karısından Zayatülek adlı bir çocuk doğar. Zayatülek kısa zamanda halk içinde, yiğitliği ve yakışıklılığıyla ünlenir. Bir zaman sonra han çocukları ile at yarıştırmaya, ok atma, kuş avlama yarışmaları yapar. Yarışmada Zayatülek, ağabeylerinden daha iyi hüner gösterir. Bunun üzerine ağabeyler, Zayatülek'i dışlamaya ve sıkıştırmaya başlarlar (Kaplan, 2016:226). Kıskançlık metaforu bu destanda ağabeyler üzerinden vücut bulmuştur.

4.4. Kuzey-Doğu (Sibirya) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Bu başlık altında Altay, Çuvaş, Hakas, Şor ve Tıva destanlarında geçen kardeş metaforları verilmiştir. Bu kapsamda incelenen destanlar şunlardır: *Oçı-Bala Destanı*, *Katan-Kökşin ile Katan-Mergen Destanı*, *Üç Kulaktu Ay Kara At Destanı*, *Ay Sologoy ile Kün Kologoy Destanı*, *Köğüdey-Kökşin ile Boodoy Koo Destanı* (Altay); *Çuvaş Alp Hikâyeleri*

(Çuvaş); *Han Orba Destanı, Altın Taycı Destanı, Altın Çüs Destanı, Altın Arığ Destanı, Ak Çibek Destanı, Ay Huucın Destanı, Kara Kuzgun Destanı* (Hakas); *Ak Kağan Destanı, Delikanlı Destanı, Karattı Pergen Destanı, Ak Ölen ile Kır Ölen Destanı, Kağan Pergen Destanı, Kağan Argo Ablalı Kağan Mergen Destanı, Ay Mögö Destanı, Aran Taycı Destanı, Altın Sırık* (Şor); *Boktu-Kiriş Bora Şeeley Destanı, Han-Şilgi Attıg Han-Hülük Destanı, Alday-Buuçu Destanı, Aldın Çaagay Destanı* (Tıva). İlgili destanlarda kardeş kavramıyla ilgili 13'ü farklı olmak üzere toplam 47 metafor tespit edilmiştir. Tespit edilen metaforlar Tablo 6'da gösterilmiş olup tablonun hemen altında ise destanlardan rastgele seçilen metaforik unsurlar doğrudan ve dolaylı alıntılarla aktarılmıştır.

Kuzey-Doğu (Sibirya) Grubu Türk Destanları	Destanların Ait Olduğu Türk Boyu	Kardeş Kavramıyla İlgili Metaforlar	Toplam
<i>Oçı-Bala Destanı</i>	Altay	Küçük Kardeş	1
<i>Katan-Kökşin ile Katan-Mergen Destanı</i>	Altay	İntikam, Küçük Kardeş, Vefakârlık, Birlik ve Beraberlik	4
<i>Üç Kulaktı Ay Kara At Destanı</i>	Altay	Küçük Kardeş, Birlik ve Beraberlik	2
<i>Ay Sologoy ile Kün Kologoy Destanı</i>	Altay	Kardeşsizlik	1
<i>Köğüdey-Kökşin ile Boody Koo Destanı</i>	Altay	Fedakârlık, İntikam	2
<i>Çuvaş Alp Hikâyeleri</i>	Çuvaş	Birlik ve Beraberlik, Vefakârlık	2
<i>Han Orba Destanı</i>	Hakas	Vefakârlık, İntikam, Fedakârlık, Küçük Kardeş	4
<i>Altın Taycı Destanı</i>	Hakas	Küçük Kardeş, Vefakârlık, Birlik ve Beraberlik	3
<i>Altın Çüs Destanı</i>	Hakas	Kardeşsizlik	1
<i>Altın Arığ Destanı</i>	Hakas	Birlik ve Beraberlik	1
<i>Ak Çibek Destanı</i>	Hakas	Abla	1
<i>Ay Huucın Destanı</i>	Hakas	Abla, Birlik ve Beraberlik	2
<i>Kara Kuzgun Destanı</i>	Hakas	Abla	1
<i>Ak Kağan Destanı</i>	Şor	Abla, Kan Kardeş, İntikam	3
<i>Delikanlı Destanı</i>	Şor	Fedakârlık	1
<i>Karattı Pergen Destanı</i>	Şor	İhanet	1

<i>Ak Ölen ile Kır Ölen Destanı</i>	Şor	Kıskançlık	1
<i>Kağan Pergen Destanı</i>	Şor	Hilekârlık	1
<i>Kağan Argo Ablalı Kağan Mergen Destanı</i>	Şor	Abla	1
<i>Ay Mögö Destanı</i>	Şor	Kan Kardeş	1
<i>Aran Taycı Destanı</i>	Şor	Kız Kardeş	1
<i>Altın Sırık</i>	Şor	Kardeşsizlik	1
<i>Boktu-Kiriş Bora Şeeley Destanı</i>	Tıva	Küçük Kardeş, Kıskançlık, İhanet, İntikam, Fedakârlık	5
<i>Han-Şilgi Attıg Han-Hülük Destanı</i>	Tıva	Birlik ve Beraberlik, İntikam, Fedakârlık	3
<i>Alday-Buuçu Destanı</i>	Tıva	Kardeşsizlik, Süt Kardeş	2
<i>Aldın Çaagay Destanı</i>	Tıva	Abla	1
Toplam	26	5	13
			47

Tablo 6 Kuzey-Doğu (Sibirya) Grubu Türk Destanlarında Kardeş Metaforları

Tablo 6'ya bakıldığında Kuzey-Doğu (Sibirya) grubu Türk destanlarında kardeş kavramına ilişkin en sık kullanılan metaforun birlik ve beraberlik (7) olduğu görülmektedir. Diğer metaforlar ise abla (6), intikam (6), küçük kardeş (6), fedakârlık (5), kardeşsizlik (4), vefakârlık (4), ihanet (2), kan kardeş (2), kıskançlık (2), kız kardeş (1) ve süt kardeş (1) olarak tespit edilmiştir.

Bu grupta yer alan destanlarda en sık rastlanan metafor olan birlik ve beraberlik bir Altay destanı olan Katan-Kökşin ile Katan-Mergen Destanı'nda küçük kardeş Katan-Mergen; kahramanlığı, yiğitliği ve cesareti dışında kardeşini ve yengelerini bir arada tutarak halkının dirliğini ve birliğini sağlamıştır. Kardeşlik metaforları bağlamında düşünüldüğün Katan-Mergen'in bu davranışlarını birlik beraberlik metaforu olarak yorumlamamız doğru olacaktır.

Kuzey-Doğu Türk destanları grubunda tespit ettiğimiz kardeş kavramıyla ilgili bir diğer metafor ise abladır. Abla metaforu Hakaslara ait Ak Çibek Destanı'nda; 'Kara Han savaş esnasında Kanlı Kılıç'a barış için ve kendisini affetmesi için altın ve gümüş kadehte içki sunar. Ablası Ak Çibek, kadehleri alarak yere döker. Kadehlerin içinde zehir olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Ak Çibek kardeşine dönerek şunları der:

“Sevgili kardeşim Kanlı Kılıç, Gördün mü?
 Kara düşünceli Bay Kara Han
 Kara düşüncesini Hiçbir zaman bırakma!
 Aşını, suyunu içseydim,
 Kara kömür olup, Kuruyup yanacaktın.
 Her ne zaman olsa, Halk arasındayken,
 Kara düşünceli Kara Han gibilerin elinden
 Aşı, suyu içmeyesin!” (Arıkoğlu, 2007: 301)

Görüldüğü üzere abla olan Ak Çibek koruyucu özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla abla kavramı çalışmaya konu destanların tamamında bu özelliği bünyesinde barındırarak bir metafor oluşturmuştur.

Bazen bir destanda birkaç metaforu bir kahraman üzerinden aktarılabilir. Bu destanlardan biri de Şorlara ait Ak Kağan Destanı'dır. Destanda Aba Kulak'ın kan kardeşi Eres Tayçı, Çaş Salgın adlı yiğitle bir mücadeleye girer. Bu mücadelenin sonunda Çaş Salgın, Eres Tayçı'yı öldürür. Bu durumu duyan Aba Kulak aynı zamanda kan kardeşi olan Eres Tayçı'nın intikamını almak için Çaş Salgın'la mücadele eder (Kaplan, 2016:210-211). Görüldüğü üzere Aba Kulak adlı kahraman kan kardeşliğin gereği olarak intikam almak ister ve destanın sonunda kan kardeşinin intikamını alır. Metafor bağlamında düşünüldüğünde kan kardeşlik normal bir kardeşlik gibidir. Hatta normal kardeşlik daha fazla bir kutsiyete sahiptir. Bu bakımdan Aba Kulak'ın kan kardeşlik metaforunu ve intikam metaforunu bünyesinde barındırdığını söylemek doğru olacaktır.

Son olarak bu kısımda örneklem olarak yer vereceğimiz bir diğer destan ise Tıvalara ait Alday-Buuçu Destanı'dır. Destanda iki metafor öne çıkmıştır. Bunlardan biri kardeşsizlik diğeri ise süt kardeş metaforudur. Destanda, Alday-Buuçu kardeşsizliğinden doğan üzüntüsünü şu sözlerle ortaya koymuştur:

"Önceden doğan ağabeyim yok,

Sonradan doğan kardeşim yok." (Ergun-Aça, 2004:212-213)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Alday-Buuçu'nın kardeşsizliğinden doğan üzüntüsü bir metafor olarak yorumlanabilir. Çalışmanın ilgili bölümlerinde de bahsedildiği gibi kardeşsizlik bir kahraman için yalnızlık, yoldaşsızlık, başı sıkıntıya girince yardımına koşacak kimsenin olmamasıdır. Alday-Buuçu'da bu durum gözler önüne serilmektedir. Destanın devamında Alday-Buuçu'nın kardeşsizliği bir nebze olsun süt kardeşlikle giderilmeye çalışılmıştır. Destanda bir koca karının Alday-Buuçu'ya şu sözlerle seslenmesi bu durumu ortaya koymaktadır:

"Az önce yediğin iki yuvarlak sarı şey

Benim göğsümün sütüdür, oğlum

Siz artık oğullarımla birlikte

Bir ananın sütünü içen Kardeşlersiniz

Kardeşlerini diriltip salıver, oğlum!" (Ergun-Aça, 2004:241)

Bu ifadeler süt kardeşliğe yüklenen anlam metaforunun kanıtı olarak gösterilebilir. Gerek süt kardeşliği gerek kan kardeşliği gerekse normal kardeşlik birbirinden farkı olmayan hatta süt kardeşliğin ve kan kardeşliğin normal kardeşlikten daha kutsal olduğunu söylemek incelediğimiz destanlardan hareketle mümkündür. Çünkü kan kardeşliğinde ve süt kardeşliğinde herhangi bir ihanet, kıskançlık kısaca kötü bir olgu görülmemiştir. Ancak diğer kardeşlik unsurunda olumsuz olan tüm metaforlar tespit edilmiştir.

Sonuç

Altay'dan Hakas'a; Başkurt'tan Kazak'a; Karaçay-Malkar'dan Kırgız'a; Tatar'dan Tıva'ya kadar toplamda 17 Türk boyundan 95 destanı ele aldığımız bu çalışmada destanlar kardeşlik kavramına özgü metaforlar bağlamında incelenmiştir. İncelenen destanlar arasında en fazla destan Kuzey-Batı (Kıpçak) grubu Türk destanlarıdır. Bu grupta toplamda 50 destan metni incelenmiştir. Diğer gruplarda ise Kuzey-Doğu (Sibirya) grubu Türk destanlarında 26, Güney-Doğu (Karluk-Uygur) grubunda 8, Güney-Batı (Oğuz) grubunda da 4 destan çalışmaya dahil edilmiştir. Bu gruplar arasında en çok destan metnine sahip Türk boyu ise 12'şer destan metniyle Başkurtlar ve Kazaklardır. Onları sırasıyla; Şor (9), Nogay (8), Tatar (8), Hakas (7), Kırgız (7), Uygur (6), Altay (5), Tıva, (4), Karaçay-Malkar (3), Gagavuz (2), Özbek (2), Azerbaycan (1), Çuvaş (1), Türkmen (1) takip etmiştir.

İncelenen destanlarda en çok rastlanılan kardeş kavramına ait metafor 26 defa ile küçük kardeş metaforudur. Bu metafor genellikle cesurluk, kahramanlık, fedakârlık,

itaatkârlık, dürüstlük, affedicilik, yiğitlik, hükümrânlık, ahlaklı olma, zeki olma, kurtarıcı olma, sadık olma, vefakârlık, sevgi, çalışkanlık, sadık olma, iradeli olma, lider olma, sakın olma, yetenekli olma, güçlü olma, halkına ve ailesine kılavuzluk etme, kurnaz olma gibi olguları bünyesine almıştır. Çalışmanın örneklemini oluşturan 88 destanın 87'sinde küçük kardeş olumlu özellikleriyle bir metafor oluşturmuştur. Sadece Başkurlara ait *Karagülümbet ile Akkülümet Destanı*'nda küçük kardeşe olumsuz bir metafor yüklenmiştir. Destanda küçük kardeş; hain ve korkak olarak lanse edilmiştir.

Kardeşlik kavramıyla ilgili destanlarda en çok tespit edilen bir diğer metafor ise birlik ve beraberlik metaforudur. Birlik ve beraberlik metaforu 21 defa örnekleme oluşturan destanlarda yer almıştır. Bu metafor kardeşlik kavramı içerisinde; hilede düşmana karşı iş birliği yapma, aile fertlerine yardımcı olma, kardeşlerin aile fertlerine karşı ağız birliği yapması, kardeşlerin birbirlerinin sıkıntısını gidermesi ve fedakârlık gibi olguları taşımaktadır. Tüm bu olgular çalışmamıza dahil ettiğimiz destanlarda kardeşler üzerinden hayat bulmuştur.

Kardeşlik metaforu ile ilgili tespit edilen ve çalışmada en sık rastlanılan üçüncü metafor kardeşsizliktir. Bu metaforun destanlarda 18 defa yer aldığı görülmüştür. Bahsi geçen metafor destanlarda; yalnızlık, yoldaşsızlık, kadersizlik, eksiklik, zor duruma düşme, acı çekme, lidersizlik, arkadaşsızlık, güçsüzlük, kolay düşman sahibi olma gibi olguları ifade etmiştir.

Destanlarda tespit ettiğimiz bir başka metafor ise ihanet metaforudur. 13 defa yer alan bu metafor genellikle kıskançlık, menfaat sağlama gibi durumlar aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Kardeşler arası ihanet metaforu genellikle ağabeyin küçük kardeşine yaptığı bir ihanet olarak görülmüştür. Dolayısıyla ihanet metaforu daha çok ağabey ile özdeşleşmiştir. Destanlarda 12 defa ile kardeşler arası fedakârlık metaforu yer almıştır. Bu metaforunda kardeşler birlerine karşı canlarını, mallarını, hatta eşlerini bile feda etmiştir. Fedakârlık kavramı tespitlerimize göre genellikle küçük kardeş üzerinde bir metafor oluşturmıştır. İntikam metaforu ve kıskançlık metaforu ise destanlarda 11'er defa yer almıştır. İntikam metaforu kardeşler arası intikam, bir kardeşin yaralanması, ölmesi gibi olaylar sonucu diğer kardeşin düşman olarak gördüğü kişiden alınan intikam olarak karşımıza çıkmıştır. Kardeşler arası intikam genellikle kıskançlık sonucu ortaya çıkmış olup ağabey üzerinde; diğer intikam metaforu ise küçük kardeş üzerinde vücut bulmuştur. Süt kardeş metaforu ise olumlu özellikleri bünyesinde barındıran bir metafordur. Bu metaforun genellikle kardeşsizlik metaforu ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Zira kardeşsizliğin bir metafor olarak karşımıza çıktığı destanlarda kahraman yalnızlığına bir çare bulmak için bir süt kardeşe sahip olmuştur.

Destanlarda 8'er defa yer alan hilekârlık ve üvey kardeş metaforu olumsuz özelliklere sahip bir metafordur. Çalışmaya konu olan destanlara baktığımızda bu metaforlar ağabeyler özelinde görülmüştür. Ağabey veya üvey kardeş, kendi menfaatleri için küçük kardeşlerine yalan söyleyerek yahut onları bir şekilde hileyle aldatarak yanlış yola yönlendirmiştir. Destanlarda yer alan bir diğer metafor ise abla metaforudur. İlgili destanlarda 6 defa tespit ettiğimiz abla metaforu olumlu özellikleriyle ön plana çıkmış; koruyucu, kollayıcı, yardım edici gibi özellikleri bünyesine almıştır. Vefakârlık metaforu ise 5 destanda görülmüştür. Yine genellikle küçük kardeşte hayat bulan bu metaforunda küçük kardeş; ağabeyini ölümden kurtarır, ağabeyinin hayatını bağışlar, kardeşlerine, ailesine ve devletine sahip çıkar, kardeşlerinin mutluluğu için kendi mutluluğundan vazgeçer. Destanlarda kan kardeş metaforu 4 destanda tespit edilmiştir. Kan kardeş metaforunun diğer metaforlara göre az olmasının sebebi çalışmaya konu olan destanların İslamiyet sonrası destanlar olmasıdır. Türk destanlarında İslamiyet'in kabulüyle beraber önemi gittikçe azalmış bir kardeşlik çeşididir. Kan kardeş metaforunu tespit ettiğimiz tüm destanlarda kan kardeş olan yiğitler genellikle kan kardeş olmadan önce bir ritüel uygulamıştır. Bu ritüel genellikle içeceklerine kendi kanlarını damlatıp kadehleri değiştirerek içmektir. Kan kardeşler metaforu ile ilgili tespit ettiğimiz bir

diğer durum ise kan kardeşler arasındaki bağın normal kardeşe göre daha güçlü olmasıdır. Destanlarda tespit ettiğimiz son metafor ise 2 destanda yer alan kız kardeş metaforudur. Bu metafor acizliği, naifliği, muhtaçlığı, korunma ihtiyacını bünyesine almıştır.

Bu araştırmada Türk Dünyası Destanları farklı bir gözle incelenmiş ve destanlardaki kardeşlik metaforu ortaya konulmuştur. Tespit edilen metaforlar kardeşler arası ilişkiler bağlamında düşünülmüştür. Sözlü kültür ürünleri ve yazılı kültür ürünlerinin temel amacı birilerini eğlendirmek, zaman geçirmesini sağlamak değildir. Tüm bu ürünlerin alt katmanı bazı metaforlar barındırmaktadır. Bunlardan biri de çalışmamızın konusunu oluşturan kardeşler arası metafordur. Bu çalışmanın diğer sözlü ve yazılı kültür ürünlerindeki metaforların incelenmesi ve çözümlenmesi açısından bir rehber olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Ahundov, Ehliman (1978), *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, (Çev. S. Tezcan) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliev, Abdıldacan ve Aynek Caynakova (2009), *Kırgız Destanları 4 Mendirman*, (Çev. A. Ö. Öztürk) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliev, Abdıldacan ve Aynura Kadırmambetova (2009), *Kırgız Destanları 7*, (Çev. N. Yıldız) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliev, Abdıldacan ve Keneş Kırbaşev (2007), *Kırgız Destanları 3 Kocacaş Destanı*, (Çev. F. Türkmen, G. Uzun ve B. B. Hança) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliev, Abdıldacan ve Murat Mukasov (2013), *Kırgız Destanları 13 Canış Bayış*, (Çev. M. Aça) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliev, Abdıldacan, Aynura Kadırmambetova ve S. Zakirov (2010), *Kırgız Destanları 9 Er Soltonoy*, (Çev. İ. T. Kallimci) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akmataliev, Abdıldacan, Murat Mukasov ve G. Orozova (2007), *Kırgız Destanları 2*, (Çev. C. Turgunbayer) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkan, Metin (2007), *Kazak Destanları 1 Köroğlu'nun Kazak Anlatımları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkan, Metin (2007), *Kazak Destanları 2*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkoğlu, Ekrem (2007), *Hakas Destanları 1*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Demir, Celal ve Özge Karakaş Yıldırım (2019), “Türkçede metaforlar ve metaforik anlatımlar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), s. 1085-1096.
- Dilek, İbrahim (2007), *Altay Destanları 1, 2, 3*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dinler, Zeynel (2012), *Bilimsel Araştırma ve E-Kaynaklar*, Bursa, Ekin Basım Yayın.
- Doğan, İsmail ve Nesrin Güllüdağ (2014), *Nogay Destanları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dur, Banu Uyan (2016), “Metafor ve Ekslibris”, *Uluslararası Ekslibris Dergisi*, 3(5), s. 122-128.
- Ergun, Metin (2006), *Şor Kahramanlık Destanları*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ergun, Metin ve Mehmet Aça (2004), *Tıva Kahramanlık Destanları 1*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ergun, Metin ve Mehmet Aça (2005), *Tıva Kahramanlık Destanları 2*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ersoy, Feyzi (2009), *Çuvaş Alp Hikâyeleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fedakâr, Selami (2009), *Özbek Destanları 1 Erali ve Şirali*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fedakâr, Selami (2016), *Özbek Destanları 5 Rüstem Han Destanı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnayet, Alimcan (2004), *Uygur Halk Destanları 1*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnayet, Alimcan (2013), *Uygur Halk Destanları 2*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- İslamoğlu, Hamdi ve Ümit Alınacı (2019), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul, Beta Yayıncılık.
- Kaplan, Haktan (2016), *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış YLS Tezi), Konya.
- Karaağaç, Günay (2018), *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kobotarian, Nabi (2013), *Şikâri Destanı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lakoff, George ve Johnson, Mark (2015), *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil*, (Çeviren: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul, İthaki Yayınları.
- Mehmet, Abdülhakim (2011), *Uygur Halk Destanları 3*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, Nevzat (2007), *Gagavuz Destanları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saraç, Tahsin (1999), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Adam Yayınları.
- Suleymanov, Ahmet, Gaynislam İbrahimov ve Metin Ergun (2014), *Başkurt Destanları 1 Mitolojik Destanlar*, (Çev. M. Ergun, G. İbrahimov, F. Aetbaeva, ve M. Y. Kaya) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Suleymanov, Ahmet, Gaynislam İbrahimov ve Metin Ergun (2014), *Başkurt Destanları 2 Sosyal Hayatı Anlatan Destanlar*, (Çev. M. Ergun, G. İbrahimov, F. Aetbaeva, ve M. Y. Kaya) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Suleymanov, Ahmet, Gaynislam İbrahimov ve Metin Ergun (2014), *Başkurt Destanları 3 Beyler Hanlar Zamanını Anlatan Destanlar*, (Çev. M. Ergun, G. İbrahimov, F. Aetbaeva, ve M. Y. Kaya) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Suleymanov, Ahmet, Gaynislam İbrahimov ve Metin Ergun (2014), *Başkurt Destanları 4 Kahramanlar Hakkında Destanlar, Ozanlar*, (Çev. M. Ergun, G. İbrahimov, F. Aetbaeva, ve M. Y. Kaya) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, Çavuş (2020), “Verilerin analizi”, R. Y. Kincal (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, içinde (s. 183-219), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şahin, Halil İbrahim (2011), *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Konya, Kömen Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2011), *Nartlar Karaçay-Malkar Destan Kahramanları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, Fikret ve Metin Arıkan (2011), *Kazak Destanları 8 Alpamış ve Kambar Batır*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Urmançı, Fatih (2007), *Tatar Destanları 1*, (Çev. V. Kartalcık, ve C. Kerimoğlu), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Urmançı, Fatih (2007), *Tatar Destanları 2*, (Çev. V. Kartalcık, ve C. Kerimoğlu), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, Ceyhun Vedat (2007), *Karakalpak Destanları Kırk Kız Destanı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, Naciye (1995). *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.